

Tarihsiz ve Talihsiz Bir Dönüşüm: Cazibe Merkezi Olarak Hamamönü

*

An Ahistorical and Unfortunate Transformation:
Hamamönü as an Attraction Centre

Ufuk Poyraz
Merve Önder Gündoğan

Öz

Ankara'nın Hamamönü semti, günümüzde "sokak sağlıklılaştırma" projesi adı altında önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Sementin tarihi mirası turizm açısından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Dönüşüm ve değişim, zamana paralel doğaya içkin bir durumdur. Fakat günümüz kapitalist toplumlarında Hamamönü gibi mekânların geçirdiği dönüşüm önceki dönemlere nazaran kullanım değeri karşısında daha yoğun bir değişim değerini ön plana çıkarmaktadır. Bu süreç bir yandan kendi tarihinden kopuk ve kimliksiz mekânlar üretirken, diğer yandan toplumun farklı kesimlerine yönelik içerici ya da dışlayıcı yapılarla kazananlar ve kaybedenler yaratmaktadır. Bu çalışma, Hamamönü'ndeki dönüşümü tarihsel bağlamına oturtarak sementin doğuşundan günümüze inişli çıkışlı hikâyesini anlatmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Ankara, Hamamönü, Hamamarkası, dönüşüm, kentsel yenileme, kent tarihi

Abstract

The Hamamönü district of Ankara is undergoing a serious transformation under the name of "street rehabilitation" project. The historical heritage of the district constitutes a valuable source in terms of tourism. Transformation and change are intrinsic parts of nature in parallel to time. However, in today's capitalist societies, the transformation of spaces like Hamamönü features exchange value over use value in comparison to the former periods. This process creates winners and losers via inclusive or exclusive structures, whilst producing spaces lacking identity and detached from their very own history. In this regard, this study aims at explaining the undulant story of the Hamamönü from its formation to present through examining the transformation of the district in its historical context.

Keywords: Ankara, Hamamönü, Hamamarkası, transformation, urban renewal, urban history

Hamamönü semti, Ankara'nın geçmişten günümüze geçirdiği dönüşümlere koşut, kendi dönüşümünü de çarpıcı şekillerde yaşamıştır. Hamamönü bölgesi, yerleşimin Kale İçi ve dar çevresiyle sınırlı kaldığı Bizans dönemi hariç, Romalılar tarafından da yerleşilmiş, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ise giderek önem kazanmış bir alandır (Tuna, 2008: 30; Alemdar, 1994: 251). Adını 1430'lu yıllarda Anadolu Beylerbeyliği yapmış olan Karaca Bey'in külliyesi içerisinde hâlâ faal halde bulunan Karacabey Hamamı'ndan alan bölge (Erdoğan, Günel ve Kılıç, 2008: 32), zaman içerisinde kentin ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal dönüşümlerine istinaden çok farklı kesimlere ve kullanımlara ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Altındağ Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Hamamönü semti, kuzeyde Ulucanlar Caddesi, batıda Altındağ belediye binası, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri, doğuda Ankara Üniversitesi Dörtüyl Sağlık Yüksek Okulu, Talat Paşa Bulvarı ve Kestane Caddesi ile sınırlıdır. Talat Paşa Bulvarı, Hamamönü ve Hamamarkasını birbirinden güçlü bir şekilde ayırmaktadır. Talatpaşa Bulvarı'nın kuzeyinde kalan kısım Hamamarkası, güneyinde kalan kısmı ise Hamamönü olarak adlandırılmaktadır. Ankara'nın en eski yerleşimlerinden biri olan Hamamönü bölgesi, İç Kale ile birlikte geleneksel konut dokusunun en yoğun olduğu yerdir (Öztürk, 2007: 89). 1980'lerde, alanın da içinde bulunduğu Ankara eski kent dokusunun kentsel sit ilan edilmesiyle yaklaşık 30 yıl boyunca herhangi bir müdahalenin yokluğunda bölge eski canlılığını kaybetmiş, son "sokak sağlıklaştırma" projesiyle ise gözler tekrar Hamamönü semtine çevrilmiştir.

Bölgenin son dönemlere ait durum incelemesi 2008-2009 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı'nca hazırlanmış olan stüdyo çalışmasına dayanılarak yapılmıştır.¹ Çalışma, bölgede 2006 yılı itibarıyla başlamış olan sokak sağlıklaştırma projesinin bir incelemesi olup, alan araştırmasına konu olmuştur.² Bölgenin günümüzdeki durumu

¹ Stüdyo çalışmasında, bizlerin yanı sıra emeği geçen Engin Bozkurt ve Hüseyin Korkmaz'a ve değerli yönlendirmelerinden dolayı Prof. Dr. Melih Ersoy ve Doç. Dr. H. Tanık Şengül'e teşekkür borçluyuz.

² Alan araştırması kapsamında Hamamarkası ve Hamamönü bölgelerinde ikâmet eden 17'si kadın 39'u erkek olmak üzere toplam 56 kişinin yanı sıra, 22 esnafla (Hamamönü, Hamamarkası bölgeleri ve bölgede daha önceden esnafılık yapmış olup yıkımlarla birlikte alan-

ile ilgili analizler, yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Bu minvalde çalışma, Ankara'nın eski tarihî kent merkezi konumunda olan Hamamönü bölgesini tarihsel bağlamından koparmadan bütüncül ve detaylı bir yaklaşımla ele alma çabasıdır. Ankara tarihinin en önemli tanıklarından Hamamönü semtinin 1400'lü yıllardan günümüze, çeperden merkeze, "çöküntüden" "cazibe merkezine" değişen, dönüşen yapısı burada konu edilmektedir.

Bir Semtın Doğuşu

Hamamönü ve çevresinin Ankara'nın bugünkü oluşumunda oldukça önemli bir yeri vardır. Bölgenin günümüze de ulaşan kökleri ise 13. yüzyılda atılmaya başlamıştır. Bu yüzyılda kalenin güney eteklerinde inşa edilen ve aynı yüzyıl içinde genişletilen, günümüzde de önemini koruyan Arslanhane Camisi ile birlikte, kentin ticaret alanı büyük ölçüde kale civarındaki eski dokusunu koruyarak güneyde gelişim göstermeye başlamıştır (Akpolat ve Eser, 2001: 18). 14. ve 15. yüzyıllarda istikrarını koruyan bölge, 16. yüzyılda ekonomik canlılığa bağlı olarak gelişim göstermiş, 18. ve 19. yüzyıllarda ise çöküşe geçmiştir (Tuncer, 2011). 1427 yılında Sultan Çelebi Mehmed'in damadı Abdullah oğlu Karacabey tarafından inşa edilen cami ve hamam, bölgenin kent içindeki önemini artırmış (Kurtar, 2012), camilerin mahallelerin oluşumuna şekil verdiği bir zamanda, Karacabey Külliyesi kentin gelişimine de yön vermiştir. Yapıların mimari özellikleri de azımsanmayacak derecede önemlidir. Özellikle günümüzde dahi önemini koruyan cami minaresinin özgünlüğü ve özellikleri, yapının Ankara içinde günümüzde de ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Eskici, 2008: 27). Cami, hamamdan birkaç yüz metre uzakta inşa edilmiştir. Bunun nedeni, hamamdan gelir elde edilmesinin amaçlanmasıdır (Akpolat ve Eser, 2001: 253). Akabinde, Hacitepesi olarak bilinen şimdiki Hacettepe bölgesine yapılan yapılar da, şehrin güneye doğru büyümesine sebep olmuştur (Erdoğan, Günel ve Kılıcı, 2008: 58). Böylece 16. yüzyılda kale çevresi Yukarıyüz olarak adlandırılırken,

dan giden esnaflar da dâhil olmak üzere), bölgenin en önemli kullanıcılarından olan öğrencilerle ve süreci yönlendiren Altındağ Belediyesi, Hacettepe Üniversitesi ile Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı Kamulaştırma birimi ve Ankara Koruma Kurulu'ndaki görevlilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Karacabey Külliyesi'nin de bulunduğu Anafartalar Caddesi altında kalan bölge Aşağıyüz olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Ergenç, 2000).

Ankara'nın gelişimindeki en önemli faktörlerin başında, sof üretiminin yoğunlaşması gösterilebilir. Ankara'ya has, keçi kılından üretilen bir tür kumaş olan sof üretimi faaliyetleri, gerek Ankara'nın ekonomik ve sosyal olarak gelişimi, gerekse de Hamamönü bölgesinin kentin önemli bir merkezi hâline gelmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Sof üretimi, Ankara geçisinden üretilen en kaliteli kumaşlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle sof üretiminin o yıllardaki tek ticari merkezi Ankara olarak bilinmektedir. 16. yüzyılda sof üretiminin Ankara'da yoğunlaşması ile Hamamönü de ticari anlamda giderek canlılık kazanmaya başlamıştır. Hamamönü bölgesinin önemi, 14., 15., ve 16. yüzyıllarda Kale dışında Atpazarı çevresinde oluşan ilk ticaret merkezinin gelişimini sürdürüp topografyanın engebeli olmasından dolayı Yukarıyüz'den Uzun Çarşı ile Aşağıyüz'e bağlanarak Hamamönü'nü de içerisine alan ikinci bir ticari merkez olmasından kaynaklanmaktadır (Tunçer, 2001a). Özellikle 15. ve 16. yüzyıllar, Hamamönü bölgesi için oldukça parlak geçmiştir. Şu anki durumu da dâhil değerlendirilecek olursa, bu dönem, bölgenin en fazla gelişim gösterdiği evre olarak nitelendirilebilir.

İsyanın, Yangının ve Ekonomik Krizin Gölgesinde Hamamönü

Ankara'nın bugünkü tarihî merkezi 14.-16. yüzyılları arasında önemli bir gelişme kaydederken, 17. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyılın başlarına kadar ekonomik ve sosyal çöküş yaşamıştır. 17. yüzyılda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan Celali isyanları sonucunda "kentin kale dışında kalan Karaoğlan, Samanpazarı, Karacabey Hamamı çevresindeki tüm çarşı ve mahalleler yıkılmıştır" (Aktüre, 1981, aktaran Güçhan, 2001: 128). İsyanın zararları öyle boyutlara ulaşmıştır ki, halk kendi imkânlarıyla Hamamönü'nü içine alacak olan, kentin üçüncü surunu inşa etmiştir (Ergenç, 2008: 86-87). Bu surlar üzerinde kentin güneyinde Erzurum Kapısı olarak adlandırılan kapı Hamamönü'ne denk düşmektedir (Tunçer, 2001a).³ Bölgenin, surların inşasından sonraki yeni durumu,

³ Günümüzde Hacettepe Mahallesi olarak adlandırılan bölgenin önceden adının Erzurum Mahallesi olmasının nedeni bu kapıdır.

Evliya Çelebi'nin 17-18. yüzyıllarda tasvir ettiği iç içe üç kat surla çevrili kentin haritasında, rahatlıkla seçilebilmektedir (Şimşir, 1988).

Bu dönemde alınan önlemlerle, saldırılara ket vurulmuşsa da, ekonomik ve beraberinde ortaya çıkan sosyal çöküntü karşısında kent dar boğaza girmeye başlamıştır. Ekonomik düşüşün en önemli nedeni, sadece Ankara'da yetişen Angora keçisinin, canlı olarak yurtdışına ihraç edilerek aynı kalitede sof üretimine başlanmasının yanı sıra, özellikle İngiltere'de endüstriyel dokuma tezgahlarının gelişmesidir (Tunçer, 2001a). Sof üretiminde farklı pazarların ortaya çıkması ile Ankara, sof pazarının yegâne sahibi olma özelliğini yitirmiş; bu bölgede yaşayan nüfus da durumdan ciddi boyutlarda etkilenmiştir. Bu durum, kentin tümünde olduğu gibi Hamamönü bölgesini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Sosyo-kültürel açıdan ise, 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, genelde ticaretle uğraşan Ermeni, Rum, Yahudi gibi azınlık gruplardan ziyade, Hamamönü'nde daha çok Müslüman nüfusun yaşadığı söylenebilir (Özdemir'den ve Ergenç'ten aktaran Aktüre, 1994: 95). Öte yandan, 1873-1875 yılları arasında, sadece Ankara çevresinde 18.000 kişinin ölümüne yol açan kıtlık felaketi ve 1881-1917 tarihinde meydana gelen büyük yangınlar (Tunçer, 2001a: 64-66), ırk ayırt etmeksizin ekonomik olarak zayıflayan kenti iyiden iyiye hırpalamıştır. Yangınlar, en çok kentin bugünkü tarihî merkezi olarak nitelendirilen bölgelerini etkilemiştir. Bölgenin yoksullaşmasıyla birlikte mekânlar da bakımsız hâle gelmiştir. Osmanlı'nın yükselişi ve düşüşüne paralel, Ankara ve Hamamönü kan kaybetmektedir. 1900'lü yılların başında bu düşüş karşısında meşruiyetini korumaya çalışan Sultan II. Abdülhamit, Tacettin Camisi ve Türbesi'ni Müslüman halkın yoğun olarak yaşadığı Hamamönü bölgesine yaptırmıştır (Akpolat, 2004: 253). Günümüzde hâlen çeşitli gruplar açısından önemini koruyan bu türbe ve cami, bölgenin önemli tarihî ve turistik öğelerinden birisidir. Ankara'nın yakasını bırakmayan yangınlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında da kentin büyük bir bölümünü küle çevirmiş, ardından da mevcut sosyo-ekonomik çöküşün üzerine savaşın getirdiği olumsuz koşullar kenti sönük bir Anadolu kasabasına çevirmiştir.

Hamid Tarlası, bayram yeri (1905)

Eski Doku, Yeni Sakinler

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, özellikle ilk yıllar, bölge açısından ekonomik ve mekânsal yönden olmasa da, sosyo-kültürel açıdan bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Konut dokusu, bölgede yaşayan insanların uğraşlarının kentin ekonomisi içindeki değer ve payının aynı kalmasına koşut değişim göstermezken (Şenyapılı, 2004), nüfusu hızla artan yeni başkentin konut ihtiyacı eski kent dokusu içinde karşılanmaya çalışılmıştır. Ankara'daki konut sıkıntısından dolayı, düşük gelirli memurlar önce bir süre Taşhan'da konakladıktan sonra, eski doku içindeki kiralık konut ve odalara ikiye, üçer yerleşmekteydi (Şenyapılı, 2004). "Şehrin bu parçasının insan üzerinde bıraktığı imge; eski ve çoğu ahşap yapıların bir topluluğu olması; sokakların intizamsız, kaldırımsız bulunması ve minarelerin sıklığıdır" (Keleş, 1971: 13). Minarelerin sıklığının nedeni, Tacettin Mahallesi ve Hacettepe arasında kalan konutlarda genelde tarikat erbabının ikamet etmesiydi (Şenyapılı, 2004). Günümüzde de, bu alanda yer alan çok sayıda ibadet yeri bu tespiti doğrular niteliktedir. Fakat bu yıllarda Hamamönü bölgesi, eski sakinlerinin yanı sıra yerli, yabancı memurları, devlet erkânını ve toplumun önde gelen isimlerini de ağırlamıştır. Örneğin "bugün yerinde bir apartman bulu-

nan, 'Mavalar'ın Konağı' denilen büyük, eski bir konak, Sovyetler Birliği'nin ilk elçilik binası olarak kullanılmıştır" (Gündal, 2008: 44). Öte yandan, "1923 yılında Ankara'ya gelen Karaosmanoğlu, Falih Rıfki Atay ile birlikte Hamamarkası Mahallesi'nde üç katlı, eski hıms bir konutu kiralamıştır" (Şenyapılı, 2004: 17). İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy da konut sıkıntısının yaşandığı dönemde Tacettin Dergâhı'na eklenmiş bir odada ikamet etmiş; İstiklal Marşı'nı da burada yazmıştır. Daha sonra 1949 yılında Mehmet Akif Ersoy'un evi onararak müze hâline getirilip halkın ziyaretine açılmıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu yıllardaki gözlemlerinden yola çıkarak kaleme aldığı Ankara romanında, 1920'lerin başında İstanbul'dan Ankara'ya gelen ana karakterler de kalacak yer sıkıntısının ciddi boyutlarda yaşandığı kentte, Hamamönü semtinde bulunan Tacettin Mahallesi'nde iki katlı, avlulu, kerpiç bir evde kiracı olarak kendilerine zar zor yer bulabilmişlerdir (Karaosmanoğlu, 1981). "Genelde iki katlı, eve girmek için bir avludan, ya da bahçeden geçilen, tuvaleti konutun dışında bulunan ve çoğu zaman, bir çatı altında ikiden fazla hane halkının yaşadığı ahşap konutlar" (Keleş, 1971: 17), Cumhuriyet'in ilk yıllarında da nüfus açısından yoğun bir tablo sergilemiştir. Hamamönü evleri ve dükkânlarıyla rağbet gören bir semttir. Leman Karaosmanoğlu'nun "mini mini, küçük bir dükkân ama içinde ne ararsan var... Her türlü şey satılıyor, iplik, güğüm, peynir, çivi..." diye tasvir ettiği Vehbi Koç'un babasının dükkânı da Hamamönü semtinde bulunmaktadır (Aydoğdu ve Cengizkan, 1994: 415). Hamamönü bölgesinin kent için en önemli özelliklerinden birisi de bölgede yaşayan tüm sakinlerin toplanma yeri olan bir meydanı içermesidir. Burası Hamamönü-Cebeci arasında Hamid Tarlası adı verilen ve bayram yeri olarak kullanılan büyük bir alandır (Şenyapılı, 2004). Meydan, uzun yıllar burada yaşayanlar için bir nevi sosyalleşme mekânı olmuştur. Ayrıca Cebeci Stadı yapılmadan önce de bu alan futbol maçlarına ev sahipliği yapmıştır (Bora, 2003). Bunların yanında, semtin canlılığının en büyük nedeni, her ne kadar belli kesimler için günümüzde cazibesini yitirmiş olsa da, kaynaklara ve hizmetlere ulaşım açısından başkent'in kent merkezine yakınlığı olarak ifade edilebilir.

Kentte konut arzının kısıtlı olması, bölge içinde de çözüm yolları aranmasına sebep olmuştur. Vakıflar Başmüdürlüğü tarafından

Hamamönü Gündoğdu Mahallesi'nde yaptırılan iki katlı aile konutları özellikle memurların konut sıkıntısına cevaben tasarlanan 3 bölgeden birisidir (Şenyapılı, 2004). Diğer taraftan, yeni başkente modern bir görünüm kazandırma çabaları, eskiyi giderek hırpalamaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde bölgenin durumunu anlatan Ahmet Muhip Dıranas (1994: 345) bu durumu şöyle kaleme almıştır:

Hamamönü-İstasyon Caddesi faaliyetine devam ediliyor. Burada yıkılanla yapılanı o kadar iyi ayırt ediyorsunuz ki, evin bir tarafı yıkılıyor, öbür tarafı yolun icabına göre yeniden ve modern bir şekilde yapıyor. Samanpazarı'ndan Hamamönü'ne giden kısım bitmiştir (...) Burası, iki ay evvel eğri büğrü ve dolambaçlı sokaklar, basık ve çatısı birbirine geçmiş evlerle dolu idi. Şimdi dümdüz olmuş. Samanpazarı'ndan Cebeci'yi gören ferah bir yol boyu. O mahalleleri batırdı. Birçok evlerin çatıları yolla bir hizaya düşmüş. Mahalle bir çöküntüye, bir kayıntıya uğramışa benziyor. Bir evin kapısı yarıya kadar caddeye gömülmüş.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'lara kadar geçen zaman aralığında, bölgenin yeni açılan konut alanları dolayısıyla da giderek gözden düştüğü ve '40'lardan sonra da göç ve ilgisizlikle birlikte iyiden iyiye değişime uğradığı bilinmektedir. Sementin geçmişini bilen bir esnaf bölgeyi şöyle tanımlamıştır:

Ayak ayaküstüne atıp da sigara bile içemezdim. O kadar temiz leziz bir mahalleydi ki aklın durur. Şurada Ankara savcısı yetişmiş. Cumhurbaşkanı yetişmiş şurada yine. Bediha Akartürk burada yetişmiş. Yani Ankara buraydı ya eskiden. Eskiden burası dört dörtlüktü burada bir tane gayri meşru iş bulamazdın. Sonra her türlü pislik geldi başladı (Bakkal).

Bölgenin dokusu ve nüfusu daha çok 1940 ve 50'li yıllarda büyük kentlere başlayan göç dalgası sonucu değişime uğramıştır. Kentlerde sanayileşme ile işgücüne duyulan ihtiyacın artması ve kırdan hayatta kalma şartlarının giderek zorlaşması, kitleleri özellikle büyük kentlere doğru harekete geçirmiştir. Emek gücünün yeniden üretiminde hayati bir öneme sahip olan konut tüketimi (Castells, 1997), devlet tarafından düzenlenmeyince, karşılaşılan sorun Türkiye'de "gecekondu" olgusunu ortaya çıkarmıştır. 1942 yılında 156 hektar olan gecekondu alanlarının 1968 yılında 1824 hektara çıkması, Ankara'da yaşanan yoğun bir göç ve

barınma sorununun sonucudur (Aydın, 2011). Eski Ankara'da, Eski Ankaralı diye ayrı, özel bir aile tipi kalmamış; göç ya da kent içi hareketlilik sonucu eski kent dokusuna gelenler, ekonomik durumları düzelinceye kadar geçici olarak alanda konaklama amacı gütmüşlerdir (Keleş, 1971). Ankara'nın özellikle çeperlerde açıkça gözlenebilen gecekondulaşma süreci, eski kent dokusu içinde yeni bir yapılaşmaya yol açmasa da, benzer sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri yaratmıştır. Bu bağlamda Ankara'nın 1957 yılında onaylanan ve Yücel-Uybadin Planı olarak da bilinen planında eski kent dokusunun Hükümet yardımıyla korunmasına yönelik öneriler bulunmaktadır (Cengizkan, 2005). Dönem hükümetlerinin kentleşmeye yeteri kadar kaynak aktarmaması sonucu, bu öneriler karşılığını bulamamış, eski kent dokuları yoğun göç altında kendi kaderlerine terk edilmiştir. Özellikle kaynaklara ve hizmetlere ulaşım açısından kent merkezine yakın, konut açısından uygun fiyatlı Hamamönü gibi bölgeler bu süreçten doğrudan etkilenmiştir.

Hacitepesi'nden Hacettepe'ye

1950'li ve 60'lı yıllara gelindiğinde, semtte Talatpaşa ve Ulucanlar caddelerinin açılmasıyla birlikte bu caddeler boyunca çok katlı bloklar inşa edilmesi bölgede önemli değişimlere yol açmıştır. Çok katlı bloklar arasında sıkışıp kalan Eski Ankara'da yaşanan kullanım değişiklikleri, çevre kalitesinde düşüş, doğal yıpranma ile bölüntü ve eklentilerle semt çöküntü bölgesi niteliği kazanmıştır (Tunçer, 2001b).

Öte yandan, 1960'dan sonra Talatpaşa Bulvarı'nın Hamamönü ve Doğumevi semtlerine rastlayan kesimindeki genişletme faaliyetleri de birçok aileyi konutlarından taşınmaya zorlamıştır (Keleş, 1971: 30). Bu müdahalenin göz önünde bulundurulması gereken diğer bir sonucu da Hamamönü ve Hamamarkası bölgelerinin birbiriyle olan bağlantılarının iyiden iyiye zayıflamasıdır. Hacettepe Üniversitesi'nin de etkisiyle semtin Hamamönü kısmında ticari kullanım artarken, Hamamarkası kısmı konut ağırlıklı yapısını korumuştur. Tarihî dokuya vurulan bir diğer darbe de, 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu sonucunda ortaya çıkan apartmanlaşmadır (Keleş ve Duru, 2008: 37). Bu durum, bölgede bulunan ve 15. yüzyıldan bu yana tarihî dokusunu koruyan yapıların yıkımını ya da deforme oluşunu beraberinde getirmiştir. Yapıların 6-8 kat yük-

sekiğe kadar çıkabilmeleri nedeniyle, eski doku sıkışık bir görünüm kazanmış, çevre kalitesi düşmüş, kullanım amacı değişikliğe uğrayarak bir çöküntü alanına dönüşmüştür. Bu alandaki imar uygulamaları, korumaya ya da islah amaçlı olmayıp daha çok yıkıp yapmaya yönelik olmuştur (Tunçer, 2000). Araştırmamızda, bölgenin eski sakinleri de bu yıkım politikalarını tepki ile karşılamışlardır. Örneğin alanda hâlen bisiklet dükkânı olan bir sakin durumu şöyle aktarmıştır:

1942 senesinde Ulus İlkokulu'nda 4. sınıfta okurken ben bu sokağa geldim. Evimiz şu köşede idi. İlk orada çalışmaya başladım. 1946'dan 60'a kadar caddede idik. O zaman 60 İhtilâli olmadan bu cadde genişleyecekti. Oradan belediye yıktı. Sonra da o çarşıda 50 tane dükkânlık bir çarşı oldu orası (Bisikletçi).

1940'larda başlayan göç dalgası, açılan yeni yollar ve ardından Hacettepe Üniversitesi'nin bölgede kurulması ve genişleme faaliyetleri, Hamamönü bölgesinin farklı bir çehreye bürünmesinde oldukça önemli roller oynamışlardır. 1967 yılında kurulan Hacettepe Üniversitesi'nin kökeni 1958'de kurulan Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne dayanmaktadır (Akpolat, 2004: 249). Enstitünün üniversiteye dönüşümü sırasında Hamamönü de süreçten nasibini ciddi bir şekilde almış, bölgede birçok yapı yıkılmıştır. Hacettepe'nin inşası Ankara'nın çok özgün yapılarını içinde bulunduran mahallelerini yok etmiştir (Madran, 2008: 14). 1960'lı yıllarda Kurtuluş ve Kırgız gibi pek çok nitelikli eski Ankara evi ile anıtsal yapıyı barındıran iki mahalle yok edilmiştir (Tunçer, 2001b). Bu müdahale sonucunda konut yoğunluklu olan Kurtuluş ve Kırgız Mahalleleri, Hacettepe Üniversitesi'nin istilası ile 1970 nüfus sayımının da gösterdiği gibi ortadan kalkmış, bölgede konut bunalımı ortaya çıkmış, yeşil alanlar üniversite inşaatı nedeniyle zaman içerisinde daralmıştır (Keleş, 1971). 2006-2007 yılları arasında Hamamönü bölgesinde yapılan alan araştırması kapsamında, Hacettepe Üniversitesi'nin genişlemesine tanıklık etmiş görüşmeciler izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

Burası koskoca 200-300 senelik ya da 500 senelik bir mahalle idi. Burası talan oldu. Doğramacı'nın sayesinde. O yıktı yerine başka bir eser meydana geldi (Bisikletçi).

İhsan Doğramacı burada tarih katliamı yaptı. Buralara kamulaştırma şerhi koydular. Kamulaştırma olduktan sonra yıkıldı. Bir de sonra sit alanı ilan edildi burası. Millet evine çivi çakamadı, her yer mezbelelik oldu (H. B.).

Böylece, gelir durumu görece iyi olan semt sakinleri, altyapı ve çevre koşulları daha elverişli konut alanlarına yönelmişlerdir. Alandaki boşalan konutlar, bölgenin kent merkezine yakınlığı ve yapıların eski olmasından kaynaklı görece uygun kira fiyatlarından dolayı kente yeni gelen dar gelirli vatandaşlar açısından cazip hâle gelmiştir. Hamamönü ve benzer dokuya sahip çevresini de içine alan, bölge üzerine 1968'de yapılan bir anket çalışmasında, konutların %30'a yakını Cumhuriyet'ten daha eski çıkmış, ailelerin %70'ten fazlasının kiracı olduğu tespit edilmiş, ailelere gelir sağlayan fertlerin de vasıflı işçi, küçük esnaf ve alt düzey memurlardan oluştuğu ortaya konmuştur (Keleş, 1971). İlerleyen süreçte, akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin de etkisiyle alandaki nüfus değişimi açık bir şekilde gözlenir hâle gelmiştir. Semt sakinlerinin gelir düzeyi her ne kadar benzeşse de, alandaki kiracı sayısının yüksekliği ve hareketliliği, farklı sosyo-kültürel yapıya sahip insanların temasına yol açmıştır. Bu durum da zaman zaman gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bölgedeki şiddet olayları giderek artış göstermiştir (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005). Bu yıllarda bölgede kabadayların yaşadığı bilinmektedir. Hatta 1940-1960 yılları arasında Hamamönü semtinde yaşamış olan bir kabadayı, o zamanki durumu, artan nüfusa, yoksulluğa bağlamış, Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı Hemşire Yurdu'nun kızlarına yöneltilen rahatsızlık verici olaylara müdahale ettiğini aktarmıştır (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005).

Hamamönü, Ankara tarihi açısından oldukça önemli bir kentsel mekândır. Ciddi yapısal müdahalelerin, değişim ve dönüşümlerin gölgesinde semt, bir yandan Eski Ankara yapıları ile Cumhuriyet dönemi yapılarının samimiyetsiz temasına sahne olmuş, bir yandan da farklı sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklere sahip sakinlere ev sahipliği yapmıştır. Bu süreçte önem arz eden tarihî varlıklar korunamamış, göçle gelen dar

gelirli vatandaşlar için kent merkezine yakın, ekonomik olarak elverişli semtte ciddi nüfus hareketliliği gözlemlenmiştir.

Bir “Cazibe” Merkezi Doğuyor

Bölge, bundan önceki bakımsızlığına rağmen özellikle son dönemlerde yapılan müdahalelerle birlikte oldukça göze çarpan, Ankara’yı gezenlerin uğrak noktalarından biri hâline gelmiştir. ‘80'lere kadar bir koruma planının olmaması ve sonrasında da yaklaşık 25 senelik bir süreçte alanın korunmasına yönelik bir girişimde bulunulmaması, yapıların iyiden iyiye kendi hallerine bırakılmasına sebep olmuştur. Bölge ancak 2000'li yılların başında hatırlanmıştır. 2000'lerin başında eski kent dokusunun korunmasına yönelik, Kültür ve Turizm Bakanlığı “Ankara Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağlıklaştırılması ve Korunması Projesi”ni uygulamaya koymuş, çalışmalar da Altındağ Belediyesi tarafından yürütülmüştür. Bölgedeki tarihî dokunun korunmasına yönelik “sokak sağlıklaştırma projesi” bu süreçte 2006 yılında başlamıştır. Proje, Altındağ Belediyesi ve Hacettepe gibi kurumsal aktörler tarafından bir yandan güvenlik, bakımsızlık ve yıpranmışlık, altyapı eksiklikleri, öte yandan da bölgenin potansiyelinin artırılması, Hamamönü'nün kale aksının ticari devamlılığını sağlaması ve Ulus Tarihi Kent Merkezi'nin bir alt merkezi olduğu iddiasıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. “Düzensizlik”, “suç”, “tehlike”, “çöküntü” gibi ibarelerin bu tip “yaratıcı yıkımlara”⁴ neden olan projelerin savunulmasında önemli bir söylemsel gücü haiz olduğu açıktır (Brenner ve Theodore, 2002).

Bu müdahale ile semtte yaşayan, semti yaşayan ve kullanan herkes için yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle yazında şehir içindeki yoksul ve işçi sınıfı mahallelerinin orta sınıfın konut ihtiyacına ve özel sermayeye yönelik yenilenme süreci olarak ele alınan seçkinleştirme⁵ süreçleri (Smith, 1996: 32), Hamamönü semtinde de turizmin ön plana çıkarılmasıyla deneyimlenecek gibi görünmektedir. Bölgenin dönüşen yapısına

⁴ Buradaki bağlamında “yaratıcı yıkım” kavramının anlaşılması için Harvey’in “Neo-liberalism as Creative Destruction” adlı makalesine bakılabilir.

⁵ İngilizce yazında “gentrification” olarak kullanılan kavram Türkiye’de seçkinleştirme, soylulaştırma, mutenalaştırma gibi karşılıklarla ele alınmıştır. Daha detaylı bilgi için Uzun’un 2006 tarihli “Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme” başlıklı yazısına bakılabilir.

bakılacak olursa bu yönde yapılabilecek tespitlerin maddi temelleriyle karşılaşılabılır. Müdahalenin gerçekleşmediği semt içindeki bölgelerde, genellikle toplumun alt gelir grubuna dâhil aileler ikamet etmektedir. Aileler genelde kalabalık nüfusa sahip olmamakla birlikte, 2-3 ailenin tek avlu içinde yaşamasından dolayı, ev nüfusları kalabalık görünmektedir. Genelde İç Anadolu'nun farklı illerinden göçle gelen kitle, uygun buldukları yerlere önce kiracı olarak girdikten sonra, fırsat buldukları takdirde ev sahibi olabilmıştır. Fakat yine de bölgede kiracı sayısı oldukça fazladır. Bunun nedeni, görece varlıklı ev sahiplerinin bakımsız bir konut alanını tercih etmemeleri ve ileriye dönük rantın daha fazla artacağı beklentisi ile de konutları ellerinden çıkarmamalarıdır. Diğer yandan, kente sosyo-kültürel açıdan uyum sağlanacak, kent merkezine yakın, ekonomik olarak da cazip bir alan olması dolayısıyla kiracılar tarafından tercih edilecektir.

Ticari açıdan ise, semt sakinlerinin yanısıra bölgeye dışarıdan muhtelif amaçlarla gelenlerin ihtiyaçlarının da karşılanmasına yönelik çeşitlenmeler zaman içerisinde olmuştur. Özellikle semtte yer alan hastanelerden faydalananlar için açılan oteller, lokantalar, eczaneler ve çiçekçiler göze çarpmaktadır. Ayrıca, müzik enstrümanı üreten ve satan dükkanların çok sayıda olması dikkat çekicidir. Öte yandan, semt halkının gündelik ihtiyaçlarını karşılayacağı ticarethaneler günden güne azalmaktadır. Belediye'nin "sokak sağlıklaştırma" projesi ile "turistik cazibe merkezi" hâline getirmeyi planladığı semtin Hamamönü bölümündeki yapılarda, Hacettepe Üniversitesi'nin de etkisiyle hızlı bir şekilde konuttan üniversite öğrencilerine, çalışanlarına ve turistlere hizmet vermek amaçlı ticari kullanıma geçiş yaşanmaktadır. Sarıkadın ve Dutlu sokaklarda yoğunlaşan bu ticari yapıların sayısı sağlıklaştırma çalışmalarının başladığı 2006 yılından itibaren artış eğilimindedir. Hamamarkası'nda ise Hamamönü'nden farklı, üniversiteden nispeten uzak olması ve müdahalenin tam olarak işler kılınmamasından dolayı konut amaçlı kullanım çok daha fazladır. Sokak aralarındaki bir kaç mahalle bakıldığında başka güçlü bir ticari faaliyete rastlanmamaktadır. Hamamarkası'nın doğusunda kalan Uzunkavak Sokak, Cingöz Sokak, Gelin Sokak ve Öksüzler Sokak'ta katı atık toplayıcılığı ve eski eşya toplayıcılığı ile uğraşan ticarethaneler yoğunlaşmaktadır.

Konutlar ticarethanelere, ticarethaneler de kendi içlerinde yeni müşterilerine cevap vermek üzere dönüşmektedir. Bu bağlamda, semti ikiye

ayırın Talat Paşa Bulvarı üzerinde bulunan güçlü ticari aksın da, müdahaleyle uyuşabildiği ölçüde ayakta kalabileceği açıktır. Nitekim Hamamönü'nde 1959'da inşa edilmiş, yaklaşık 20 kadar esnafın dükkanının bulunduğu "Yeni Çarşı" 2007 yılında yıkılmış ve içinde saat kulesinin de bulunduğu bir meydan hâline getirilmiştir. Yaklaşık 50 sene hizmet veren çarşı, meydan yapılacağı için yıkılmış, gelişmeler basına yansımış, hatta mecliste soru önergesine dahi konu olmuştur⁶.

Proje çerçevesinde, ekonomik gücü yerinde olan birçok kişi ya da kuruluş sahip oldukları yapıları mümkün olduğunca aslına uygun biçimde yıkıp yeniden yapma yolunu seçerken, yeterli kaynağa sahip olmayanların yapıları belediyenin dış cepheye yapmış olduğu müdahale ile makyajlanmıştır. Bu şekilde sağlıklılaştırıldığı iddia edilen birçok konut, dış görünüm olarak estetik bir güzellik sunarken, iç taraftan yıkılmaya yüz tutmuş bir tablo sergilemektedir. Öte yandan, özellikle ev sahipleri, yaşanan ve muhtemel yaşanacak rant artışlarından kendilerine düşecek payı alabilmek adına kamu kaynaklarıyla yapılan cephe yenilemesinin birkaç teknik aksaklık göz ardı edilebilirse tamamen yanında yer almaktadır. Hamamarkası'ndaki kiracılar ise sürecin başında olmanın ortaya çıkardığı belirsizliklerden dolayı henüz açık bir pozisyon almış olmasalar da Hamamönü'nde yaşanan süreci izlemektedirler.

Projeye birlikte, bölgeye belediye tarafından bir park alanı kazandırılmıştır. Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nı yazdığı Tacettin Dergâhı'nın da içinde bulunduğu parka şairin adı verilmiş, külliye'nin parçası olan bir dönem yaşadığı ev de müze hâline getirilmiştir. Böylece, tarihî unsurlar ön plana çıkarılarak turizm odaklı, semtin dokusuna uygun bir mekân yaratılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tanınmış bir siyasetçi olan Muhsin Yazıcıoğlu'nun mezarının Tacettin Dergâhı'nda bulunması, belediyenin alanı tanıtma stratejilerine olumlu yansımıştır. Bölge için detaylı bir internet sitesi kurulmuş, Ankara'nın dört bir yanındaki panolardan semtin reklamı yapılmıştır. Böylece televizyon programlarına, etkinliklere, turlara ev sahipliği yapan semt, dışarıdan gelenler tarafından "ne-

⁶ 08.04.2008 tarihinde CHP Ankara Milletvekili Yılmaz Ateş'in Hamamönü'ndeki yıkımları konu edip İçişleri Bakanı Ankara Milletvekili Beşir Atalay'ı muhatap alarak verdiği soru önergesi süresi içinde cevaplandırılmadığından yanıtız kalmıştır.

zih", kaliteli", "turistik" bir mekân olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Günümüzde hemen hemen her kentsel müdahalenin yarattığı "kazanalar ve kaybedenler" ikilemi bu müdahale sonucunda da karşımıza çıkmıştır. Tarihsel olarak oluşmuş yatkinlıklar ve sahip olunan sermaye türleri dolayısıyla yeni kurallara ayak uyduramayan semt esnafı ve sakinleri bölgede tutunmakta zorlanacaktır⁷. Turistik bir semtte ticari kullanımın artması ve daha varsıl mekânlarla süreç içerisinde karşılaşılması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca, bugüne kadar yaşanan süreçte belediye görevlilerinin, üst düzey yöneticilerin ve nüfuzlu kişilerin alandan proje öncesinde yer aldıkları iddiaları, büyük sermayeli işletmelerin alana yönelmesi, bölgeyle ilgili reklamların artışı, dönüşümün kimin için yapıldığı sorularına kısmen cevap olmaktadır. Bu temelde, Hamamönü ve Hamamarkası bölgesinde yaşanan son değişim süreci, yalnızca fiziksel mekânda meydana gelen biçimsel bir dönüşüm olarak ele alınmaz. Nitekim, alanın sadece biçimsel olarak ele alınıp değerlendirilmesi tıpkı bölgede sürdürülen sağlıklılaştırma projesi gibi yüzeysellikten öteye geçememek olacaktır.

Sonuç

Hamamönü ve Hamamarkası bölgesi, sahip olduğu tarihî-kültürel değerler bakımından eski Ankara'nın önemli bir parçası durumundadır.

Son yıllarda yaşanan dönüşüm süreciyle beraber, alan tekrar değer kazanmış ve belirli düzeyde sermayeyi harekete geçirme potansiyeline sahip olmuştur. Kuşkusuz sahip olduğu değerler açısından bölgenin yaşatılması turizm, gezi vb. yollarla gelir elde edebilmek açısından fırsatları beraberinde getirecektir. Fakat gerek elde edilen gelirin, gerekse yenilemeden sonra ortaya çıkan rantın bölüşümü ciddi bir kazanan ve kaybeden kesimi doğurmaktadır. Bölgeye turistik amaçla yeni kullanıcılar kazandırmak adına bölge halkının göz ardı edilmesi, özellikle kiracı olarak ikamet eden kesimi oldukça olumsuz etkileyerek yaşamlarını idame ettiremez hâle getirmiştir. Ülkemizdeki tarihî kent mekânlarında gerçekleşti-

⁷ Yatkinlıklar ve sermaye türleri hakkında detaylı bilgi için Bourdieu ve Wacquant'ın "Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar" adlı eserine bakınız. Bourdieucu çerçeveyi turizm odaklı kullanan görgül bir çalışma için Tezcan'ın "Turizmle Dönüşümü Yeniden Düşünmek: İzmir-Alaçatı Örneği-Rethinking Transformation with Tourism: The Case of İzmir-Alaçatı" adlı çalışmasına bakılabilir.

rilen dönüşüm projeleri tam da bu yönüyle oldukça hassas bir konuma sahiptir, çünkü eski kent merkezlerinde genellikle toplumun alt tabakasından kesimler yaşamaktadır ve bu tür mekânlarda yapılan her dönüşüm projesi, hâlihazırda dezavantajlı olan bu kesimleri kentin başka mekanlarına öteleyerek hem kentsel mekândan hem de sosyal yaşamdan dışlanmasına yol açmaktadır. Gerek bölgede yaşayanların zarar görmesini önlemek, gerekse tarihî dokuyu ayakta tutmak tam anlamıyla bir dönüşümü mümkün kılar.

Diğer taraftan, tarihî değerleri yaşatmak adına uygulanan dönüşüm süreci, yalnızca sokak sağıklaştırmasıyla sınırlı kalarak, fiziksel altyapı yatırımları ve dış cephe yenilemesinin ötesine geçememiştir. Oysaki tarihî alanlar, kültürel değerleriyle bir bütündür ve dönüşmesi gerekecekse bu kültürün bir parçası olarak alanda yaşamlarını sürdüren insanlarla beraber düşünülmelidir.

Hamamönü bölgesinde bitmiş, Hamamarkası'nda ise hızlanan dönüşüm süreci sonucunda semt için bazı öngörülerde bulunabilir. Hamamarkası bölgesinde de hem restorasyon hem de yıkımlar gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Toplamda 65 evin yıkıldığı bu alanda amaç Hamamönü'nde amaçlanandan çok da farklı değildir. Son sözümüz, bölgeye yapacağınız ziyaretlerde, Hamamarkası'nda hâlihazırda gerçekleştirilen yıkım ve yenileme çalışmalarına bir de bu gözle bakmanızdır. Eğer iş işten çoktan geçmiş ise gezdiğiniz "nezih" ortamların geçmişini düşünerek bir değerlendirme yapmanızı tavsiye ederiz. O zaman gerçekten bir tarihin yeniden canlanmasına mı tanıklık ediyorsunuz yoksa bir yok oluşa mı, buna daha rahat karar verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akpolat, M. & Eser, E. (Eds.) (2001). *Ankara: Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*. Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Aktüre, S. (1994). 17. ve 18. Yüzyıllarda Ankara. *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alemdar, K. (1994). Seyahatnamelerde Ankara. *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ankara'nın Roma Dönemi (2008). TMMOB Mimarlar Odası, Ankara Şubesi Paneli 2006. Hazırlayan: B. Nilgün Öz, Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak-Kentin Kültür Katmanları: 1.
- Ankara'nın Türk-İslam Dönemi (2008). TMMOB Mimarlar Odası Paneli, Ankara Şubesi Paneli 2006. Hazırlayan: B. Nilgün Öz, Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak-Kentin Kültür Katmanları: 2.

- Aydın, O. (2011). CBS Temelli Hücresel Otomata Yöntemiyle Kentsel Büyüme Modeli: Ankara Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2). 135-159.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu Ö. & Özsoy, E. D.(2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Aydoğdu, E. & Cengizkan, A. (1994). Her Adım Atışı Bir Tarih (Leman Karaosmanoğlu ile Görüşme). *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of actually existing neoliberalism. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Bora, T. (2003). *Ankara Rüzgarı: Gençlerbirliği Tarihi*. Ankara: Gençlerbirliği Spor Kulübü Yayını.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*. Ankara: İletişim.
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cengizkan, A. (2005). 1957 Yücel-Uybadın İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi. *'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı içinde* (ed.) T. Şenyapılı, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Dıranas, A. M. (1994). Eski Ankara. *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erdoğan, A., Günel, G. & Kılıcı, A. (2008). *Osmanlı'da Ankara.*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara tarihi ve kültürü dizisi 2.
- Ergenç, Ö. (2000). 16. Yüzyıl Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri. *Tarih İçinde Ankara içinde* (ed.) A. T. Yavuz, Ankara: ODTÜ Ankaralılar Vakfı.
- Güçhan, N. Ş. (2001) 16-19. yy. Nüfus Tahminlerine göre Osmanlı Ankara'sında Mahallelerin Değişim Süreçleri Üzerine Bir Deneme. *Tarih içinde Ankara II içinde* (ed.) Y. Yavuz, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism. *Geogr. Ann.* 71 B (1): 3-17.
- Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as Creative Destruction. *Geogr. Ann.*, 88 B (2): 145-158.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1981). *Ankara*. İstanbul: Birikim.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da bir şehir tipolojisi*. Ankara Üniversitesi SBF Yay. No. 314.
- Keleş, R. & Duru, B.(2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesine Eleştirel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*. 32(261), 27-44.
- Kurtar, C. (2012).Kentsel Kültürel Miras Yönetimi ve Rekreasyonla İlişkisi: Ankara Hamamönü Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara.
- Öztürk, H. H. (2007). Tarihi ve Kültürel Çevrenin Korunmasında Sivil Toplumun Rolü: Hamamönü Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Şenyapılı, T. (2004). "Baraka"dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü:1923-1960. İletişim: İstanbul.
- Şimşir, B. N. (1988). *Ankara... Ankara: Bir Başkent'in Doğuşu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tarihi Kent Merkezlerinde Dönüşüm: Ankara Hamamönü Sokak Sağlıklaştırma Projesi Örneği. Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 2008-2009 Akademik Yılı Basılmamış Stüdyo Çalışması.
- Tunçer, M. (2000). *Tarihsel Çevre Koruma Politikaları Ankara*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tunçer, M. (2001a). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. YY)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Tunçer, M. (2001b). Ankara'da Tarihsel Çevrenin Korunmasına Yönelik Politikalar. *Tarih içinde Ankara II içinde* (ed.) Y. Yavuz, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Tezcan, A. M. (2010). Rethinking Transformation with Tourism: The Case of İzmir-Alaçatı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı.
- Uzun, C. N. (2006). Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme. *Değişen Mekan içinde* (ed.) A. Eraydın, Ankara: Dost Kitabevi.

Ufuk Poyraz: Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 2008 yılında lisans eğitimini tamamlamış; ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalında 2011 yılında yüksek lisans derecesini almıştır. 2010 yılından bu yana aynı Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmakta ve doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Merve Önder Gündoğan: Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümü'nde 2008 yılında lisans eğitimini tamamlamış; ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalında 2011 yılında yüksek lisans derecesini almıştır. Hâlen aynı Ana Bilim Dalında doktora çalışmalarını sürdürmektedir.